

Donkey for Sale.

ચાને

રેકલેમેશન પર રેકાસ.

લખનાર:—

કે { કાબાદ હીરજીભાઈ
ખરાડ અનજન્યર.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કાર્યાગારિક વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૨૮૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ~~એડ-મીનીટ પ્લીડ~~

રેડીયેશન પર ૨૬/૨૧

વિષય

૭. ૩

એક મીનીટ, પ્લીઝ.

શુક્ર તે બારે હુકતાલાના કે જેની મહેર અને બક્ષેસથી મારી કાયનાત મુજબ લખાયેલુ આ મારૂ નાનકડુ પુસ્તક, કંઈક મહીનાઓની ઉમેદ પછી આજના બખ્તાવર દીને વાંચનાર આલમ સનમુખ પહેલ વહેલીજ વાર રજુ કરવા શામર્થવાન થયો છુ અને આશા રાખુ છુ કે આજના જમાનાની એક કમાલ એખ મુજબ કોઈ પણ પ્રકારના ટીકા યા પીઠ પાછલ કંઈ પણ જાતની નાલેસી વગર વંચાતુ રહેશે. અને ચંદ્રેશજીમાં આ અદના લેખક તરફથી પ્રગટ થતાં બીજાં અનેક પુસ્તકો વધુ ઉમેદથી વંચાતાં રહી ઘટતુ ઉત્તેજન મલશે.

રતન મેનશન, ફોરજેટ સ્ટ્રીટ.
તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮. કે { કાબાદ હી એનજીન્યર.
ખશરૂ

સાંકલ્પ.

વિષય.	પૃષ્ઠાંક
પ્રકરણ ૧ લુ: ચાનજીભાઈની ઓલખ ...	૧
„ ૨ જી: ચાનજીભાઈ ભેંસના તેથેલામાં ...	૪
„ ૩ જી: રેકલેમેશન પર રકાસ ...	૭
„ ૪ થુ: ચાનજીભાઈનો વિલાપ ...	૯

“ Donkey for Sale યાને રેકલેમેશન પર રકાસ.”

પ્રકરણ ૧ લુ.

ઓલખ.

વાંકા મોહોદ્ધા મધે આવેલી સીધી ગલીમાં ચાનજીભાઈ ચઢ્યા નામે એક ધનાઢય શેઠયા રહેતા હતા. એવન અક્કલગરોના પ્રખ્યાત વેપારી હતા અને દાઢયે દાઢયે પોતાની અક્કલ વેચી વેપારીઓમાં સારી નામના મેળવી હતી. બેહેરાં—મુગાંની આસરે સાડા ત્રણ માણસની ગંજવર ફેજ એમના હાથ હેઠલ કામ કરતી હતી. એવને રહતીના આંસુ નુછી વેપારમાં મખલખ દાલત જમા કરી હતી, પણ અફસોસ ! જેતુ નામ પૈસા.

પૈસા, એજ તકોબરીની નીશાની છે,
પૈસા, એજ આખરની ઇધાની છે.
પૈસા, એજ માનવીની જીંદગાની છે,
પૈસામાંજ અંતે માનવીની ધુળધાની છે.

પૈસાની ગરમીથી આપણી વાર્તાના મુખી ચાનજીભાઈ ચઢ્યા ઉરકે ચક્કર ખહુજ તુમાખી થયા અને ખુદાઈ ખ્યાલ ભુલી જઈ પોતાનેજ ખુદા મનાવવા લાગ્યા. પોતાના પૈસાના જોરે આખુ મુંબઈ એક તોપને ગોળે ઉડારવાનો એવન ધખારો રાખતા હતા. રફતે રફતે ગરીબોને દુઃખી કરવાની લગામ પણ તેવને હાથ ધરી, પણ અફસોસ ! તેમણે ક્યાં ખબર હતી કે આ જગમાં,

શુ અમીર કે શુ ફકીર, નથી એકમેકથી જુદા,
કારણ સર્વને પેદા કરનાર એક, તે મહાજ્ઞાની ખુદા.

જ્યારથી એવને ગરીબોને દુઃખી કરવાની લગામ હાથ ધરી ત્યારથી એમનુ નસીબનુ ચક્કર વાવીજોડાં સાથ ફેરારા મારતુ

સાતમે આસમાનથી ગબડી હાથથીની સુંઠમાં પેવશ થયું. એવ-
નને એક રાત્રે એક ભયંકર સ્વપન આવ્યું તેમાં તેવને એક બે
અચ્ચરની ગાડી પોતાના ઘર આગલ આવીને ઉભેલી જોઈ
જેમથી એક લાંબી દાહારીવાલો માણસ સાધુના પોશાકમાં સજ
થઈ ગાડીમાંથી ઉતરી સીંઘા ચાનજીભાઈના સુવાના આરડામાં
ગયો અને થોડાંક મંત્રો ભણી પોતાના હાથમાની દાણાની હરદી
ચાનજીભાઈના આંગ પર ફેંકી તુરત ગુમ થયો. આ ભેદી આકાર
જોઈ ચાનજીભાઈ ચક્ષુ ઉરફે ચાનજીભાઈ ચક્કર એકદમ ચાંકી
ઉઠ્યા અને એક ભૂખ્યાં વડૂ મીશાલ ઘોલ્યાપરથી બે કદમ દુર
જખરજસ્ત કુદકો મારી, હાથમાં હોંમતથી બુટારાની સલી લઈ
ઉપલા આકારની શોધમાં આખા ઘરમાં ફર્યા પણ એવો કશો
આકાર તેમને હાથ લાગ્યો નહિ. આખરે તેવન નીરાશ થઈ ફરી
બીજાને ગયા પણ એવનને ઉંઘ આવે શાની ? એવનનું આખું
આંગ વેલાતી એડ્યાં મીશાલ પમરતું હોવાથી એમના ઘોલ્યા-
પરના સઘળા માંકડ એવન પર મોહી પડ્યા અને એવનના આખા
બદનપર ફરી વલ્યા. ચાનજીભાઈતો આપણ ધવડતા ધવડતા
અરધા રહ્યા જેવા થઈ ગયા અને શુ કરવું તેનો વિચાર કરવા
લાગ્યા. છેવટે તેવને કાટોલ પાઉર પોતાના આંગપર છાંટયો અને
બીજાનાપર એમથી તેમ ઉલગબરડી ખાવા લાગ્યા. સવાર થતાં
ઉપલા સ્વપનાનો સાર જાણવા એવને વીચાર કર્યો, પણ અફસોસ !
સહવાર પડે તે અગાઉ એવનના નેક ધણ્યાની જેવન કેટલાંક
વરસો થયાં હાઈ-હીઝીઝથી પીડાતાં હતાં તેવણ આ સ્વપનાનો
ભોગ થઈ પડ્યાં અને કમનસીબે પોતાના ભુજેલા ભરથારનો
ચોતે ખુશાલ ચહેરો પણ જોવા પામ્યાં નહિ. એમણા અચબુચ
મરણથી આપણા ગરીબ પણ મુજ ચાનજીભાઈને જાણુન ખોટ
ગઈ જે માટે આપણી સર્વેની તેમની તરફ દીલસોજી છે. એમના
મરનાર ધણ્યાનીના સખને સચકયા બાદ, આ જગતમાં એકલ

દોકલ રહી ગયલા આપણા ચાનજીભાઈએ પોતાના બુલંદ
અવાજે નીચે પ્રમાણે શાહુનામું ચાલુ કર્યું.

આ મારી ધણ્યાની, તુ કયાં જાયછ ચાલી,
શુ ખુદાની દરબારમાં, તુજની જગ્યા છે ખાલી.
હવે કેમ રહીશ હું એકપલ, તુજ અભાગણી વગર,
અપઘાત કરવા હોમાવશ, ખંધ કુવામાં મુજ સર.

ચાનજીભાઈએ જેવું ઉપલુ શાહુનામું ખલાસ કર્યું કે તુરતજ
એમની પાછલની દીવાલ એક તોપના ધડાકા સાથે ફાટી અને
સઘળાઓની અજાયબી વચ્ચે ઉપલોજ આકાર સડસડાત નીચે
ઉતર્યો અને બહાર નીકળી ચાનજીભાઈ તરફ ઘસી જઈ
બોલ્યો કે,

એ તુમાખીના સરદાર, તુ ચાનજીભાઈ ચક્કર,
આ સખપર નાહાક રહી, ના બન તુ ખચ્ચર.
ધનના ઢગલા પર, તુ થયોછ ખુશી,
ગરીબોના લોહી, તે લીધાંછ ચુશી.
માટે માગ તુ માફી, પઢી પવીત્ર કલામ,
ચેતાવી તને કરૂંછ, આ છેલ્લી સલામ.

ઉપલુ બોલી ઉપલો આકાર ફરી દીવાલમાં ગયો અને એક
વધુ તોપના ધડાકા સાથે દીવાલ ફરી ખંધ થઈ.

પ્રકરણ ૨ જી.

ચાનજીભાઈ ભેંસના તબેલામાં

ચાનજીભાઈના ધણ્યાનીના મરણને એક વરસ પસાર થયું પણ ચાનજીભાઈને જીવને જરા પણ રાહત મલી નહિ. થોડા વખતમાં એમના કારખાનામાં ગંજવર હુતાલ પડી જેના પરીણામે એવનના અક્કલના ભાવ એક ઊંચા પહાડપરથી નીચે ખીનમાં ગબડી પડ્યા. એક ગમથી ધણ્યાનીનું મરણ અને બીજી ગમથી વેપારનું દફતર એમ આફતપર ઉપરાસાપરી ઈંડાં પડવાથી એવનનું માખણ્યા પાપરી જેવું મગજ સોહરઈ સુકઈને કોઢ્યા પાલીસ થઈ ગયું, અને ગોયા દીવાના થયા. એવી રીતે પડતી પર પચાસ એવનથી સહન નહિ થઈ શકવાથી એક દીવસ એવન ઘેરમાંથી એકાએક ગુમ થયા. એવનના એકાએક ગુમ થઈ જવાથી એવનના ઘેરના માણસો ગભરાઈ ગયાં અને તેમને પત્તો મેળવવા કોઈ મરીનલાઈન્સ મસાનખાનામાં તો કોઈ ડુંગરવાડી નસાખાનામાં દાડી જઈ એવનની શોધ ખોલ કરવા માંડી પણ કશો પત્તો મળ્યો નહિ. આખરે સઘળાંએની ભારે અજાયબી વચ્ચે માલમ પડ્યું કે એવન બેહેસ્તી તો એવનના ઘેરની બાજુમાં આવેલા ભેંસના તબેલામાં બેસી નીચી મુઠીએ પોતાની બાથોઆફી (જંદગીના હેવાલ.) સ્ટડી કરતા હતા. એવન સ્ટડીમાં એટલા તો લીન થયા હતા કે ગાયદોરે એમને શીંગડાં મારીને જતાં તોપણ એ બંદા પોતાના પેટનું પાણી હીલવી ઉપર જોવાની જરાપણ તકલીફ લેતા નહિ. સ્ટડી દરમ્યાન એવનને ફરી પરણવાનો વીચાર આવ્યો અને નીચે પ્રમાણે એક બોર્ડ ચીતરી તબેલાના દરવાજા પર ટાંગવાને બદલે હરખમાંને હરખમાં બાજુમાં ઉભેલી ભેંસના શીંગડાં પર ટાંગ્યું.

“જોઈએ છે.”

કરાકરી ખીસકોટ જેવી નાળુક અને વનવાગલાં જેવી બદસુ-
રત અ(બલા). પત્ર વહેવાર પોસ્ટ કારડ પર તદ્દન ખાનગી કર-
વામાં આવશે. ઉમેલવારોએ નીચે સડી કરનારને, એક અફસો-
સની ઉંડી હાથ ખેંચી આવતી અમાસને દીને વીકટોર્યા
ગારડનમાં દાખા હાથપરના વાંદરાના પીજરામાં થાણાની ઝાડ
સાથે તાકીદ મલવુ.

લી. ધનના ઢગલાથી ઘસેલો,

ચાનજીભાઈ ચણા ઉરફે ચકકર.

રસ્તાપર ચાલતાં જે લોકની નજર ઉપલાં બોર્ડપર પડતી
તેઓ સઘળાં તે વાંચી બહુ હસ્તાં. એમનો એક અતલગનો ખેશી
નામે દાદી ઢલુ જે ત્યાથી પસાર થતો હતો તે ઉપલુ બોર્ડ વાંચી
તુરત ઉભો રહી ગયો. દાદી ઢલુ એક હેન્ડસમ બ્લેક ગાર્ડ હતો
અને ચાનજીભાઈ જેવાં ઘસેલાં માણસોને બનાવી પોતાની મત-
લબ સાંધતો હતો દાદી એક શુધવેજીદરયન હતો અને માસ ફેંકી
દઈ ફક્ત હાડકાંજ ચાંઉ કરતો. ઉપલુ બોર્ડ વાંચી દાદી ચાનજી-
ભાઈ આગલ ગયો અને તેમના ખરડાપર જોરથી ઘસેલો લઈ
બાદ્યો કે,

કેમ છો બા ચાનજીભાઈ, શુ કરોછ તમ વિચાર,
ઉંમર થઈ છ તમારી, સાહુકાર પર બસ ચાર.
ફેકટ પછાડા છોડી દઈ, કરો યાદ તે કીરતાર,
કહ્યુ મુજતુ ન કરશો તો બુરો છે તમ અવતાર.

દાદીનું ઉપલુ બોલવું સાંભલી ચાનજીભાઈ તો એક ગાજર
સમાન રાતા પીલા થઈ ગયા અને દાદી તરફ જોઈ બોલ્યા કે,

સમજ આ દીકરા દાદી, તું છે હજી નાદાન,
જમાનો છે કલયુગનો, તેનું નથી તને કંઈ ભાન.
આજ કાલની દુકતીઓ, બસ થાય છે પૈસાપર કુરબાન,
“ ઘરડા ઘુવડ ” પણવા કાજ, ખોલેછ આખર—માન.

વધુ વાતચીત પછી ચાનજીભાઈએ ફરી પરણવાનો પોતાનો
નક્કી વિચાર દાદી આગલ જાહેર કર્યો અને એમને માટે કેઈ
બધરી શોધી લાવવા દાદીને જણાવ્યું. આ તક જોઈ ચાનજીભા-
ઈનું પુરેપુરું કાતલું કહારવાનો દાદીએ નક્કી વિચાર કર્યો અને
બીજે દીને સાંજે બરોબર પાંચ વાગે ચાનજીભાઈને રેકલેમ્શન
પર આવવા જણાવી ત્યાંથી વીદાય થયો.

પ્રકરણ ૩ જી.

રેકલેમેશન પર રકાસ.

બીજે દીને સાંજે ચાનજીભાઈ, ચારલી ચેપલીનના પોશાકમાં સજ થઈ ભપકામાં એક ગાડી બોલાવી પોતે અંદર બેસવાને બદલે પોતાની લાકડી અંદર મુકી પોતે ગાડીવાલા પાસે કોચ-બોક્ષ પર ચઢી બેઠા, અને ગાડીવાલાને રેકલેમેશન હાંકવા જણાવ્યું. ગાડીવાલાએ તેમને અંદર બેસવાને વિનંતિ કરી પણ ચાનજીભાઈ તો ચાખક વડે તેને મારવા ધર્યા. ચાનજીભાઈને કાતર્યું ગેપ સમજી ગાડીવાલાએ ગુપચુપ પોતાની ગાડી હાંકવા માંડી. રેકલેમેશન પર ગાડી આવી પુગતાં ચાનજીભાઈ કોચબોક્ષ પરથી નીચે ઉતર્યા અને પોતાની લાકડીને બદલે હરખમાંને હરખમાં ગાડીવાલાનો ચાખકો લઈ ચાલવા માંડ્યું. આથી ગાડીવાલો એક પીજરમાંથી છુટેલો પોપટ મીશાલ તેમની પાછલ દોડ્યો અને ભાઈ બાપા કરી પોતાનો ચાખકો લઈ લીધો. પછી ચાનજીભાઈ ઉરફે ચારલી ચેપલીનના સગા ભાઈ એક ખાલી બાજત પર ગાઠવડ બેઠા. થોડી વાર રહી દાદી, “મીસ દીનુ દ્રાઈવર” નામ ધારણ કરી પોતાના દોસ્ત લવજી લફંગા સાથે બઈરીના પોશાકમાં સજ થઈ ત્યાં આવી પુગો, અને ચાનજીભાઈ આગલ જવા પોતાના દોસ્ત લવજીને પહેલાં આગલ કર્યો. લવજી, ચાનજીભાઈ આગલ ગયો અને પોતાને દાદીના દોસ્ત તરીકે બોલ-ખાવી દાદી આજ અચાનક શીક પડી જવાથી આવી શક્યો નથી તે મોટેદલગીરી દર્શાવી આ દુરલીકેટ દીનુ દ્રાઈવર સાથે તેમને બોલબાન કરાવી. ચાનજીભાઈ તો આ બરફીના ચોંસલાં જેવું ખુબસુરત બમ્મર જોઈ થોડા થોડા થઈ ગયા અને એક તુર્યાની માફક વાંકા વળી પોતાની નવી મોહોરદારને આવકાર આપી પોતાની બાજુમાં બાજત પર બેસવા કહ્યું. અને જણા બાજત

પર ગોઠવાયા બાદ ચાનજીભાઈએ પોતા સાથે લગન કરવા આ દુપ્લીકેટ દીનુને સમજાવ્યું. દુપ્લીકેટ દીનુએ ચાનજીભાઈની માંગણી સ્વીકારી જેણે પરીણામમાં ચાનજીભાઈ ચઢી ઉરફે ચાનજીભાઈ ચક્કર ગાયા દીવાના થયા અને જાણે હાકુસ પાયરી ચુસ્તા હોય તેમ આ નવી મોહોરદારને કીસીઆ કરવા લાગ્યા. પોતાની સાથે લાવેલો ગજરો તુરો લાવવા દાદીએ પોતાના દોસ્ત લવજીને ધસારત કરી. દાદીના હાથમાં ગજરો જોઈ ચાનજીભાઈએ પોતાના ગજવામાંથી રૂમાલ કહાડી પોતાનું પસીનાનું મોંહ નુછ્યું અને પછી તેજ રૂમાલે દાદીનું મોંહ નુછવા ગયા પણ દાદીએ સમયસુચકતા વાપરી પોતાના મોંહ ફેરવી નાખ્યું. દાદીએ ગજરો લીધો અને ચાનજીભાઈને પકડે ગધેડો બનેલો જોઈ પોતાના ઘેરથી બનાવી લાવેલો “Donkey for Sale” નું બોર્ડ ચાનજીભાઈના ગલમાં ગજરા સાથે પેહોરાવી દીધું. ત્યાર બાદ ચાનજીભાઈએ ફરી હાકુસ પાયરી ચુસ્તા મોંડી અને પછી દુપ્લીકેટ દારલીંગ સાથે બગલમાં હાથ લઈ એમથી તેમ વાંક લેવા નીકળ્યા. વાંક દરમ્યાન જેઓની નજર ચાનજીભાઈના ગળામાં આલવેલા બોર્ડ પર પડતી તેઓ ખુબ હસ્તા. તેઓને હસ્તાં જોઈ ચાનજીભાઈ એમજ સમજતા હતા કે તેઓ તેમને આ શુભ હીલચાલ માટે મુખ્યારકબાદી ઇચ્છતા હશે તેથી તેવન પણ હસ્તે ચેહોરે તેઓને નમીને સલામ કરતા. ઉપલુ બોર્ડ પહેરી ચાનજીભાઈ પોતાની દુપ્લીકેટ દીનું દારલીંગ સાથે રેકલેન્શન પર હસ્તે ચેહોરે વાંક લેવા લાગ્યા. વાંક દરમ્યાન જોશભેર પવન ફુકાયો અને તેના પરીણામમાં દાદીના માથાપરનો સાડીનો છોડો નીકળી ગયો અને માથાપરની વીંગ રસ્તાપર ઉછલી પડી. દાદીને ખુલ્લો જાહેર થયેલો જોઈ ચાનજીભાઈના છાતીના પાત્યાં એકદમ બેસી ગયાં અને પોતાની બાજુમાં ઉભેલાંઓના ટેકાથી જમીન પર બેસી જઈ નીચે પ્રમાણે હાલરડુ ગાવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૪ થુ.

“ દુરલીકેટ દીનુ દારલીંગ પાછલ દીવાના બનેલા
ચાનજીભાઈ ચક્કરનો વીલાપ.”

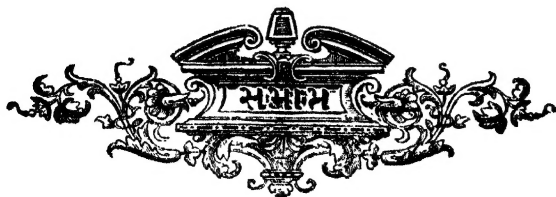
(રાહ: જીનુ, ઓ જીનુ.)

ઓ, હાય દીનુ, ઓ હાય દીનુ, મુજખીલતુ, સેનટેડ ફુલ,
કીધો તે—મુજનો રે—હબ્બો ગુલ.

અંધકારમા અજમાવી મેં પ્યારની કસોટી,
ઉજસમાં દીઠી તો કાચની લખોટી,
ભોગ લાગ્યા મારા કે કીધી તુજ દોસ્તી,
સજ્જડ ગયો હુ ફસી.

ઓ છાકરીના વેશમાં તુ છાકરો દાદી,
કાંચ મુજ છાતીપર તેં મુકી લાદી,
હતો હુ કરનાર તુજ સાથ શાદી.
આશા થઈ છે બરબાદ.

ઉપલો રકાસ પછી ચાનજીભાઈ ચક્કા ઉર્ફે ચાનજીભાઈ ચક્કરે
ફરી પરજીવાનો વીચાર માંડી વાલ્યો.

આ ચોપડી.

નીચલે ઠેકાણુથી વેચાતી
મલશે.

દારબશા બ્રધર્સ.
કામાબાગ સુબડની દુકાન.
ન્યુ ચરનીરોડ મુંબઇ.

તથા

હોરમસજ એન્ડ સન્સ.
અદી મેનશન.
ગોવાલ્યા ટેંક.

આ ચોપડી “કર્ણોદય લિથો પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ” માં,
છળીલદાસ મંછારામે છાપી છે.
જયરાજભાઈ સ્ટ્રીટ, ફેરાસ રોડ, મુંબઈ નં. ૮.
